บทความวิชาการ

ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับแมวในสังคมญี่ปุ่นก่อนและหลังสมัยใหม่

พีรภัทร ห้าวเหิม[1]
สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาตำนานความเชื่อของสังคมญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่ที่มีต่อแมว 2) เพื่อศึกษาเรื่องราวของแมวญี่ปุ่นที่ถูกนำมาผลิตซ้ำในสังคมญี่ปุ่นหลังสมัยใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นที่ 1) สังคมญี่ปุ่นมีความผูกพันกับแมวในฐานะสัตว์เลี้ยงมาอย่างน้อยตั้งแต่สมัยเฮอัน ซึ่งปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมเก่าแก่ ประเด็นที่ 2) แง่มุมทางคติชนวิทยาสะท้อนให้เห็นว่าสังคมญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่ผูกติดกับแมวในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ทั้งความโชคดี และความโชคร้าย โครงเรื่องเกี่ยวกับแมวและเรื่องราวเหนือธรรมชาติจึงถูกผูกเชื่อมโยงและถูกนำมาผลิตซ้ำในฐานะของนิทาน ตำนาน รวมถึงความเชื่อต่างๆ ประเด็นที่ 3) ความเชื่อของแมวต่อสังคมญี่ปุ่นถูกนำมาผลิตเป็นเรื่องราวต่างๆ และถูกนำมาใช้ในเชิงพาณิชย์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อต่างๆ ของสังคมญี่ปุ่นอย่างชัดเจนโดยเฉพาะ “แมวกวัก”

คำสำคัญ: ตำนาน, ความเชื่อ, แมว, สังคมญี่ปุ่น, เอโดะตอนปลายต่อสมัยเมจิตอนต้น

[1] อาจารย์สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย E-mail: Pheeraphat_h@cmu.ac.th

Academic Paper

Myths and beliefs about cats in pre- and post-modern Japanese society

Pheeraphat Hoaherm[1]

Social Studies, Faculty of Education, Loei Rajabhat University

Abstract

This article aims 1) to study the myths of pre-modern Japanese society towards cats; 2) to study the story of Japanese cats being reproduced in post-modern Japanese society. The study found that 1) Japanese society has been associated with cats as pets since at least the Heian period. This is evident in ancient literature. 2) The folklore aspect reflects how pre-modern Japanese society ties in with cats as a sacred offering of both good fortune and misfortune. Therefore, it is linked and is reproduced as a fairy tale. 3) The cat's belief in Japanese society has been produced into stories and commercialized, which clearly reflects the influence of Japanese society's beliefs, especially "Maneki Neko"

Keywords: Myths, Beliefs, Cat, Japanese Society, Late Edo to Early Meiji Period.

[1] Lecturer, Social Studies, Faculty of Education, Loei Rajabhat University, Email: Pheeraphat_h@cmu.ac.th

1. บทนำ

"แมว" ถูกกล่าวถึงในประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์มาหลายยุคสมัย ดังเช่นในอารยธรรมอียิปต์ อารยธรรมเมโสอเมริกัน และในญี่ปุ่นก็มีการกล่าวถึงแมวในฐานะของภูติหรือสิ่งมีชีวิตเหนือธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในนิทานหรือตำนานพื้นบ้านของญี่ปุ่นมาช้านาน ในภาษาท้องถิ่นญี่ปุ่นเรียกว่า "บาเกะเนโกะ (Bekeneko)" หรือแมวผี ซึ่งคนละประเภทกันกับ "เนโกะมาตะ (Nekomata)" หรือแมวสองหาง บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อของสังคมญี่ปุ่นหลังสมัยใหม่ในช่วงยุคเอโดตอนปลายต่อยุคเมจิที่มีต่อปีศาจแมวและแมวผีในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศญี่ปุ่นที่ปรากฏตำนานหรือเรื่องเล่าปรัมปราเกี่ยวกับปีศาจแมวและแมวผี (松本 舞, 2018, pp. 1-21) และเพื่อศึกษาเรื่องราวของแมวญี่ปุ่นที่ถูกนำมาผลิตซ้ำในสังคมญี่ปุ่นหลังสมัยใหม่

Casal, U. A. (1959) ได้อธิบายถึง ปีศาจแมว หรือ แมวผีไว้ในงานวิจัยวรรณกรรมพื้นบ้านญี่ปุ่นเอาไว้ ใจความตอนหนึ่งกล่าวว่า "แม่มดหมอผีกินคน กลายเป็นเนโกะ (แมวผีสิง) และจะเข้าไปอยู่ในบ้านจนได้รับการดูแลจากคนในครอบครัว สิ่งแรกที่มันจะทำคือการขโมยกินลูกและกินพวกเขา" ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของแมวในฐานะของผีที่เข้ามามีส่วนต่อการสร้างความโชคร้ายให้กับครอบครัวๆ หนึ่ง นอกจากบทบาทของแมวที่ให้ความโชคร้ายแล้ว ยังมีแมวอีกประเภทที่ถูกกล่าวถึงในฐานะที่ให้ความโชคดี นั่นจึงเป็นเหตุผลว่าทำไมจึงมีศาลเจ้าแมวปรากฏอยู่ในประเทศญี่ปุ่นตามชนบทต่างๆ แมวผีมีหลายระดับ และได้รับการยกย่องว่าเป็นแมวที่มีเกียรติ ความเชื่อของสังคมญี่ปุ่นมองว่า แมวสามสีมีความเกี่ยวกับเรื่องฟ้าฝน และเชื่อกันว่าแมวดำมีความสามารถในการพยากรณ์อากาศในบางพื้นที่ของญี่ปุ่น จึงมีการเลี้ยงแมวเอาไว้ แม้แต่กะลาสีเรือก็เลี้ยงแมวเอาไว้เพื่อตรวจจับความแปรปรวนของสภาพอากาศ เมื่อปฏิบัติกับมันดีมีความเชื่อว่ามันจะนำมาซึ่งโชคลาภให้แก่ผู้เป็นนาย แต่หากปฏิบัติกับมันเหมือนไม่ใช่สัตว์เลี้ยง หรือฆ่ามัน แมวจะมีความอาฆาตพยาบาทค่อนข้างร้ายแรง (Casal, 1959, p. 63)

2. แมวในมิติเชิงประวัติศาสตร์

ร่องรอยและเรื่องราวเกี่ยวกับแมวปรากฏแพร่หลายตลอดสมัยประวัติศาสตร์ของมนุษย์อย่างน้อยราว 4,000 ปีล่วงมาแล้ว ในอารยธรรมอียิปต์ สังคมชาวอียิปต์โบราณเชื่อกันว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ทั้งยังมีการค้นพบหลักฐานกระดูกของแมวที่ถูกฝังบนเกาะไซปรัสอายุราว 9,500 ปี สิ่งมีชีวิตดังกล่าวถูกฝังพร้อมกับมนุษย์ในหลุมศพในซากปรักหักพักที่มีชื่อว่า "ชิลลอโรคัมบอส (Shillourokambos)" (Johansson, 2012, pp. 16-18) จึงสามารถตีความได้ว่า สังคมมนุษย์ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์มีการเลี้ยงแมวบ้านมาตั้งแต่ก่อนสมัยอียิปต์โบราณ

การศึกษาของนักสัตววิทยาและนักประวัติศาสตร์ในญี่ปุ่นสันนิษฐานว่า บรรพบุรุษของแมวบ้านน่าจะมาพร้อมกับกองคาราวานที่เดินทางผ่านเส้นทางสายไหมและเข้าสู่พื้นที่ของคาบสมุทรเกาหลี ประมาณสมัยนารา (ค.ศ. 710-794) คาบเกี่ยวสมัยเฮอันตอนต้น (ค.ศ. 794-1185) แมวถูกนำขึ้นเรือสำเภาเพื่อให้พวกมันปกป้องพระคัมภีร์จากหนู ในปี ค.ศ. 2004 มีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตรงกับสมัยยาโยอิ (300 ปีก่อนคริสตศักราช - ค.ศ. 300) ที่แหล่งโบราณคดีคาราคามิบนเกาะอิกิ จังหวัดนะงะซะกิ การค้นพบกระดูกแมวบนเกาะดังกล่าวยืนยันว่า แมวถูกเลี้ยงไว้เป็นสัตว์เลี้ยงในญี่ปุ่นตั้งแต่ 2,000 ปีก่อน

แมวเป็นสัตว์เลี้ยงที่หายากในสมัยเฮอัน และส่วนใหญ่เป็นสัตว์เลี้ยงที่มีค่าและถูกเลี้ยงอยู่เฉพาะในราชสำนัก สำหรับจักรพรรดิและข้าราชบริพาร ราชวงศ์ญี่ปุ่นมีประวัติราชวงศ์ที่ยาวนานที่สุดในโลกและยังมี

ประวัติศาสตร์ที่ยาวนานที่สุดกับแมวด้วย จักรพรรดิก็มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งเป็นพิเศษกับแมว ในบันทึกของจักรพรรดิอุดะ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 887-931) บันทึกขององค์จักรพรรดิกล่าวถึงเรื่องราวโดยทั่วไปและรวมรายการที่กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับแมว ส่วนหนึ่งในบันทึกขององค์จักรพรรดิระบุถึงแมวดำที่มีอายุ 17 ปี ซึ่งได้รับพระราชทานจากจักรพรรดิโคโก (พระราชบิดา) บันทึกของพระองค์เผยให้เห็นถึงความรักอย่างลึกซึ้งต่อแมวตัวดังกล่าว นอกจากนี้ในสมัยจักรพรรดิอิชิโจ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 980-1011) ยังเป็นที่รู้จักกันว่าพระองค์มีความรักต่อแมวที่ทรงเลี้ยง (Opler, 1945, p. 269) และกวีนิพนธ์สำคัญของแวดวงวรรณกรรมญี่ปุ่นสมัยคลาสสิกนั่นคือ “หนังสือข้างหมอน” ซึ่งประพันธ์โดย เซอิ โชนะงอน (Sei Shonagon) ได้อธิบายความสนใจของเขาที่มีต่อสัตว์เลี้ยง ตัวอย่างอันสำคัญที่กล่าวถึงแมวในหลากหลายโครงเรื่องพบมากที่สุดในจังหวัดนิงะตะซึ่งมีศาลเจ้ามากที่สุดในญี่ปุ่น มีนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับแมวมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับพืชผลทางเกษตรกรรม ตัวอย่างเช่น ศาลเจ้านันบุจินจะในนากาโอกะ ยังเป็นที่รู้จักในนาม “เนโกะมาตะ” รูปปั้นหิวแมวที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อต้อนรับผู้มาเยือน ความเชื่อเกี่ยวกับแมวผูกโยงเกี่ยวกับการทำไร่ไถนาของชาวญี่ปุ่น โดยเฉพาะเรื่องการอธิษฐานให้แมวศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองหนอนไหมและข้าวสารจากหนู (Eiji, 2020)

หนึ่งในตำนานที่พบมากที่สุดในภูมิภาคโทโฮคุก็คือเรื่อง Neko Danka หรือแมววัด เนื้อเรื่องกล่าวว่า กาลครั้งหนึ่ง พระที่วัดยากจนมีแมวตัวหนึ่ง วันหนึ่งแมวได้หายตัวไป และได้มาเข้าฝันพระภิกษุคนดังกล่าวบอกว่า ไม่ไกลจากที่นี่มีงานศพที่บ้านเศรษฐีคนหนึ่ง ฉันจะสร้างความปั่นป่วนที่นั่น จงพูดคาถานี้แล้วฉันจะหยุด หากท่านทำเช่นนั้น ครอบครัวของเศรษฐีจะจ่ายเงินให้ท่านอย่างงาม และวัดจะเจริญรุ่งเรืองและเป็นไปตามที่แมวสัญญาไว้ พลังทางจิตวิญญาณของพระสงฆ์ก็มีชื่อเสียงและวัดก็เจริญรุ่งเรือง เรื่องราวเกี่ยวกับแมวที่ช่วยชีวิตมนุษย์มีอยู่ประปรายในนิทาน ในจังหวัดนากาโนะมีนิทานมากมายเกี่ยวกับคาราเนโกะ หรือแมวจีน ซึ่งมีที่ตั้งของศาลเจ้าคาราเนโกะจินจะซึ่งมีชื่อเสียงเป็นพิเศษ ตำนานกล่าวว่า มีคนยืมคาราเนโกะไปให้กับเพื่อนบ้านเพื่อเอาไปกำจัดหนู แมวตัวนั้นจะต่อสู้กับหนูจนถึงแก่ความตาย ตำนานที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนิงะตะ เรื่อง ยาซะบุโระ-บะ หรือหญิงชรา ปีศาจมนุษย์ในคราบของหญิงชรา บ้างก็ว่าอยู่ในรูปกายของสาวหิมะ หรือหญิงหิมะ ตามตำนานกล่าวว่า ยาซะบุโระ-บะ เป็นมารดาของปรมาจารย์ช่างตีเหล็กที่ทำงานอยู่ที่ศาลเจ้ายาฮิโกะ (Yahiko) ทางเหนือของนิงะตะ แต่เมื่อลูกชายของเธอแพ้การแข่งขันกับช่างไม้ ความโกรธของเธอได้ทำให้เธอกลายเป็นปีศาจ อีกตำนานหนึ่งที่เชื่อมโยงอสูรร้ายกับเทพธิดา “เมียวทาระ-เท็น (Myotara-ten)” ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะอย่างสูงที่วัดโฮโคอิน (Hokoin) ที่อยู่ใกล้เคียง เรื่องมีอยู่ว่าครั้งหนึ่งมีหญิงชราคนหนึ่งบนเกาะซาโดะที่รักแมวมาก อยู่มาวันหนึ่งเมื่อเธอกลิ้งไปมาบนหาดทรายเพื่อเล่นกับแมว เธอได้กลายเป็นบาเกะเนโกะ หรือพำนักอยู่ที่ภูเขายาฮิโกะ เมื่อเธอไปถึงที่นั่นเธอได้นำความหายนะมาสู่ชาวบ้านที่พยายามจะสังหารเธอ ซึ่งในท้ายที่สุดผู้คนก็เริ่มหันมาบูชาหญิงชราในชื่อเมียวทาระ-เท็น อย่างไรก็ตามนักวิชาการก็ตั้งข้อสังเกตว่า นี่อาจจะไม่ใช่ประเพณีอย่างเป็นทางการและการบูชาเมียวทาระ-เท็นที่วัดโฮโคอินก็อาจจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแมว ตำนานเรื่องถัดมาอยู่ในนิงะตะ เรื่องอุชิคิ คิชิจูโระ (Ushiki Kichijuro) ปรากฏในเอกสารของทางการในปี ค.ศ. 1603 กล่าวถึงการขุดรากถอนโคนเนโกะมาตะ การวัดขนาดซากศพที่มีขนาดใหญ่เท่ากับลูกวัว และการเก็บรักษาดาบที่มีชื่อว่า อุชิกิ เอาไว้ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นอกจากนี้ในเดือนพฤษภาคมของทุกปีในหมู่บ้านนากาโนะมาตะจะมีการจัดงาน

เทศกาลระลึกถึงเหตุการณ์ความพ่ายแพ้ของเนโกะมาตะในช่วงฤดูใบไม้ผลิ

ชุดความรู้ตำนานของแมวผี แมวปีศาจ แล้วแต่ว่าจะมีการเรียกขานกันไปตามแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะในภูมิภาครอบภูเขาไฟฟูจิ มีตำนานที่ระบุถึงเนโกะมาตะในช่องเขาคุโรเบะของจังหวัดโทยามะ เรื่องฟูจิ คงเง็น(Fuji Gongen) ซึ่งมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องของการสำแดงเดชของพระพุทธเจ้าในฐานะเทพเจ้าชินโต (Shinto Kami) ที่โกรธเนโกะมาตะและขับมันออกจากภูเขาฟูจิไปอยู่ที่ภูเขาเนโกะมาตะ และมันก็เริ่มสร้างปัญหาแม้กระทั่งการกินคนในท้องที่ กลุ่มนายพรานจึงได้ล้อมรังของแมวไว้บนภูเขาและพยายามที่จะกำจัดมัน ทว่ามันกลับหลบเลี่ยงการตามล่าตัวได้ และมีการตีความว่าเนโกะมาตะหนีไปนิงะตะและเริ่มกินผู้คนในนากาโนะมาตะจนกระทั่งมีชาวบ้านใช้ดาบอุชิกิเอาชนะมันได้

การศึกษาทางด้านคติชนวิทยา และประวัติศาสตร์ได้ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของชุดตำนานในพื้นที่ของจังหวัดนิงะตะและพื้นที่ใกล้เคียงอย่างชัดเจน ข้อสันนิษฐานบางประการของนักวิชาทางประวัติศาสตร์สมัยเอโดะบ่งชี้ว่า “แมวต้องการปริมาณแคลลอรี่ต่อวันเท่ากับหนูประมาณสิบตัว พวกมันต้องการโปรตีนจำนวนมากและหิวเร็ว เมื่อพวกมันหิวมากพอ พวกมันจะกินเนื้อสัตว์ชนิดใดก็ได้ ซึ่งในยุคก่อนสมัยใหม่ ผู้คนอาจหวาดกลัวหลังจากพบเห็นแมวหิวโหยกินซากศพมนุษย์ และนั่นจึงอาจเป็นรากเหง้าของตำนานสัตว์ประหลาดแมวที่กล่าวกันมาจนถึงทุกวันนี้” (Eiji, 2020)

เมื่อพิจารณาตามหลักการทางสัตววิทยาจะเห็นได้ว่า เนื่องจากแมวเป็นสัตว์ที่กินเนื้อตามธรรมชาติ พวกมันจึงไม่ชอบทานคาร์โบไฮเดรตเป็นพิเศษเช่นข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักของสังคมสมัยเอโดะ และการกินเนื้อสัตว์มักถูกเพิกเฉยด้วยเหตุผลทางศาสนา “สมัยเอโดะ ผู้คนมักใช้น้ำมันปลาในตะเกียงและการเห็นแมวยืนบนขาหลังในความมืดขณะเลียน้ำมันจากตะเกียงก็อาจจะทำให้เกิดความหวาดกลัวได้เช่นกัน” (Eiji, 2020) สมัยเอโดะเป็นช่วงเวลาที่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย ในภูมิภาคที่มีฟาร์มไหมที่เฟื่องฟู การแลกเปลี่ยนแมวเป็นเครื่องมืออันล้ำค่าสำหรับการนำไปดูแลหนอนไหมให้ปลอดภัยจากหนู บันทึกในสมัยเอโดะระบุว่า ม้ามีค่าเท่ากับหนึ่งเรียว (เหรียญทองมาตรฐาน) ในขณะที่แมวบางครั้งก็มีราคามากถึงห้าเรียว ที่วัดโกโทคุจิ กรุงโตเกียว ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับมาเนคิเนโกะหรือแมวกวักด้วย ศาลเจ้าอิมาตะในเขตไทโตะ กรุงโตเกียว ก็เป็นพื้นที่ที่ผู้คนนิยมไปขอพรเรื่องการแต่งงาน นอกจากนี้ในพื้นที่ของจังหวัดฟุกุชิมะ ก็มีการผลิตเครื่องรางรูปแมวเพื่อจำหน่ายโดยศาลเจ้าในช่วงที่เป็นยุครุ่งเรืองของการทำฟาร์มไหมเพื่อป้องกันหนู

ในด้านประเพณีความเชื่อ ย้อนกลับไปถึงสมัยเฮอัน การที่เราพบเห็นปลอกคอของแมวที่มีกระดิ่งอาจจะเกี่ยวพันถึงวิธีการเลี้ยงแมวของคนในสมัยคลาสสิกของญี่ปุ่น ในสมัยเฮอัน แมวเป็นสัตว์ล้ำค่าที่มีแต่ขุนนาง ข้าราชบริพารระดับสูงเท่านั้นที่จะสามารถเลี้ยงไว้ได้ ดังนั้นพวกแมวจึงถูกใช้สายคล้องคอเพื่อป้องกันไม่ให้หลบหนี แนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้รับการสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยเอโดะถึงศตวรรษที่ 16 ต่อมาในศตวรรษที่ 17 พระราชกฤษฎีกาปี ค.ศ. 1602 โดยตัวแทนขององค์จักรพรรดิในเกียวโตได้เรียกร้องให้แมวได้รับการปลอดปล่อย เมื่อเกียวโตเติบโตขึ้นและขยายเมืองใหญ่ขึ้นหนูก็กลายเป็นภัยอันตรายมากขึ้นเรื่อยๆ การตราพระราชกฤษฎีกาเพื่อปล่อยแมวนี้จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยลดความเสียหายที่อาจจะเกิดจากหนูซึ่งแมวจะมีส่วนช่วยในการกำจัดได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แมวก็ยังคงเป็นสัตว์เลี้ยงยอดนิยมและมีราคาแพง เจ้าของจึงกลัวว่าจะถูกขโมย ผู้คนจึงมักจะผูกมันไว้ (Eiji, 2020)

3. คติชนวิทยาเกี่ยวกับแมวในสังคมญี่ปุ่นก่อนสมัยใหม่

เนโกะมาตะ (Nekomata) มีเรื่องเล่าอันหลากหลายที่ย้อนกลับไปได้ไกลสุดอยู่ในช่วงสมัยคะมะกุระ (Kamakura) แต่หากจะกล่าวถึงแมวในฐานะสัตว์เลี้ยงที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์แล้วมีร่องรอยกล่าวถึงตั้งแต่สมัยเฮอันเป็นต้นมา (Heian Period ค.ศ. 794-1185) ประเทศญี่ปุ่นเป็นเกาะที่แยกตัวออกจากเอเชียภาคพื้นทวีปมาเป็นเวลานับหมื่นปีแล้ว เดิมแมวไม่มีอยู่ในญี่ปุ่น แต่มีตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่าแมวญี่ปุ่นในช่วงยุคประวัติศาสตร์ถูกนำเข้ามาตั้งแต่สมัยนารา อ้างอิงจากประวัติศาสตร์จีนที่กล่าวถึงแมวในฐานะสัตว์ที่มีหน้าที่ในการปกป้องเอกสารสำคัญและพระสูตรจากหนู แต่มีการสันนิษฐานว่าแมวน่าจะมีอยู่ในญี่ปุ่นมาตั้งแต่ก่อนคริสตกาล มีการค้นพบหลักฐานตั้งแต่สมัยยาโยอิ (250 ปีก่อนคริสตกาล) และในสมัยเฮอัน (ค.ศ.794-1185) ในวรรณกรรมชื่อว่า Waka (Japanese Poem, บทกวีญี่ปุ่น) และเรื่องเล่าต่างๆ ซึ่งหมายความว่าน่าจะมีการเลี้ยงแมวไว้เป็นเพื่อนมาเป็นเวลาช้านานแล้ว เนื่องจากแมวถูกนำเข้ามาในแผ่นดินญี่ปุ่นพร้อมกับการเดินทางมาค้าขายของเรือสำเภาจีน แต่ก็มีการพิจารณาถึงเส้นทางการเข้ามาของแมวว่าอาจจะมีการค้าขายกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บ้างเช่น สยาม (ไทย) ในสมัยเซ็นโงขุ (Sengoku) เรื่อยมาจนถึงสมัยเอโดะร่องรอยของแมวถูกกล่าวถึงในภาพพิมพ์แกะไม้หรือที่เรียกว่าอุกิโยะ-เอะ และหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแมวปรากฏอยู่ที่ศาลเจ้านิกโก้ โทโชกุ และเนื่องจากพวกมันถูกนำเข้ามาในญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณ พวกมันจึงถูกใช้ให้เป็นสัตว์ที่ทำประโยชน์ให้กับมนุษย์มากกว่าเป็นแค่สัตว์เลี้ยง ดังนั้นแมวจึงใช้เวลานอกบ้านมากกว่าภายในบ้าน (Japanese cats, 2021) Fogle (1997) สัตวแพทย์ชาวแคนาดามีทฤษฎีว่า แมวแพร่กระจายจากเอเชียมาเป็นเวลานานกว่า 1,000 ปีแล้ว ใน ค.ศ. 1602 ทางการญี่ปุ่นได้ออกคำสั่งให้ปล่อยแมวทุกตัวให้เป็นอิสระเพื่อช่วยกำจัดสัตว์ฟันแทะที่คุกคามหม่อนไหม ซึ่งในช่วงเวลานี้ญี่ปุ่นมีอุตสาหกรรมไหมท้องถิ่น ในขณะเดียวกันการซื้อขายแมวก็เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย และนับตั้งแต่นั้นมา แมวหางสั้นก็อาศัยอยู่ตามฟาร์มและตามท้องถนน บ้างก็เรียกว่า “แมวข้างถนน” ของญี่ปุ่น บันทึกของนายแพทย์ชาวเยอรมันที่เดินทางมากับคณะทูตดัตช์ในระหว่าง ค.ศ. 1691-1692 นายแพทย์ แองเกลเบิร์ต แกมเฟอร์ ซึ่งจดบันทึกหนังสือเล่มแรกเกี่ยวกับพืช สัตว์ และภูมิทัศน์ของประเทศญี่ปุ่นสมัยศักดินาระบุว่า “มีแมวเพียงสายพันธุ์เดียวที่มีอยู่ มีหย่อมสีเหลืองขนาดใหญ่ ขนสีดำและสีขาว หางสั้นดูเหมือนงอหัก และมันไม่มีความคิดที่จะล่าหนู เพียงแค่ต้องการให้ผู้หญิงอุ้มไปลูบเท่านั้น” (Japanese Bobtail, 2021)

ข้อมูลของสถาบันวิจัยคติชนวิทยาแห่งญี่ปุ่น (Japanese Folklore Research Center, 2019) ระบุว่าลักษณะพิเศษของ เนโกะมาตะ กับ บาเกะเนโกะ ที่กล่าวถึงกันมากในสมัยเอโดะคือแมวที่สามารถแปลงร่างเป็นโยไคได้ (Yokai) และแม้ว่าจะมีคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของแมวผีที่มากมายทั่วประเทศญี่ปุ่น แต่ก็มีความคล้ายคลึงกัน 2 ประการด้วยกันอันปรากฏในคำอธิบายพื้นบ้านดังนี้ 1) แมวมักชอบลุกขึ้นมาเลียน้ำมันตะเกียง (น้ำมันปลาซาร์ดีน) (Isao, 1999) 2) มักจะเป็นแมวที่มีอายุน้อย (Murakami, 2008) เหตุผลหนึ่งที่กล่าวว่า บาเกะเนโกะ มักจะมีพฤติกรรมเลียน้ำมันจากตะเกียงก็เพราะว่า เมื่อพิจารณาจากอาหารของคนญี่ปุ่นในอดีตและแมวที่กินของเหลือนั้น ส่วนใหญ่เป็นปลา น้ำมันตะเกียงที่ใช้ก็มีส่วนผสมของปลาซาร์ดีนซึ่งทำให้แมวที่ขาดโปรตีนและไขมันสัตว์มักจะมีพฤติกรรมดังกล่าว (Ishige, 1993) ดังนั้นวิธีเสริมโภชนาการที่จำเป็นคือการเลียน้ำมันตะเกียงที่มีน้ำไขมันของปลาซาร์ดีน และ

การที่กล่าวหาแมวว่าเป็น บาเกะเนโก และมักจะยืนสองขานั้น น่าจะเป็นผลมาจากสิ่งที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าแมวในช่วงเวลานั้นไม่ค่อยมีชีวิตไม่เกิน 10 ปี ด้วยเหตุนี้คนญี่ปุ่นในสมัยเอโดะจึงปฏิบัติตามกฎที่ไม่ค่อยเป็นธรรมเนียมอย่างเป็นทางการเท่าไรนัก คือการเลี้ยงแบบจำกัดเวลา มีตัวอย่างในเขตยะมะกะตะ จังหวัดฮิโรชิม่า เช่น หากแมวอายุเกิน 7 ขวบ เจ้าของมักจะฆ่ามันเพราะกลัวว่าจะกลายเป็น บาเกะเนโกะ และทำร้ายผู้อื่นรวมถึงเจ้าของ (Suzuki, 1982)

การกระทำดังกล่าวต่อแมวนี้สัมพันธ์กับความเชื่อพื้นบ้านของคนญี่ปุ่นโบราณที่เชื่อกันว่า เมื่อแมวมีอายุประมาณ 10 ขวบทุกตัวจะมีความสามารถในการพูดภาษามนุษย์ได้ (Negishi, 1991) หนึ่งในคดีที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับบาเกะเนโกะก็คือเหตุการณ์ Nabeshima Bakeneko ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวผู้เขียนได้กล่าวเอาไว้แล้วเบื้องต้น เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นประมาณศตวรรษที่ 17 ในแคว้นซะงะ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตจังหวัดซะงะและจังหวัดนะงะซะกิ

อีกหนึ่งเหตุการณ์ที่ถูกกล่าวถึงก็คือ ตำนานที่เมืองชิโรอิชิ ในเขตคิชิมะ จังหวัดซะงะ ที่มีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ข้างต้นเล่าเกี่ยวกับแมวพยาบาทที่กลายเป็นบาเกะเนโกะเจ็ดหางและตามหลอกหลอน ครอบครัวที่ฆ่าเจ้านายของมัน ก็ถูกนักรบรับจ้างจากตระกูลเดียวกันฆ่า และทุกวันนี้ก็มีแท่นบูชาปรากฏอยู่ที่วัดชูริน ที่สร้างอุทิศให้กับดวงวิญญาณของบาเกะเนโกะ และได้รับฉายาศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า “เนโกะ-ไดเมียวจิน (Neko-Daimyojin)” (Murakami, 2002)

บทความฉบับหนึ่งของแซค ดาวิสสัน (Zack Davisson) เผยแพร่ลงในแมกกาซีนของสถาบันสมิทโซเนียน (Smithsonian Institution) เมื่อปี ค.ศ. 2020 ได้ระบุถึงความเป็นมาของแมวและความสัมพันธ์ของมันที่มีต่อสังคมญี่ปุ่นหลายยุคสมัย งานค้นคว้าชิ้นสำคัญของเขาเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านและผีญี่ปุ่นในชื่อเรื่อง “Kaibyo: The Supernatural Cats of Japan” ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2017 มีข้อความตอนหนึ่งที่ระบุถึงช่วงเวลาที่แสดงให้เห็นร่องรอยของแมวที่มีมาตั้งแต่สมัยเฮอันดังความตอนหนึ่งว่า

“...วันที่ 6 เดือนที่ 2 ของปีแรกของยุคคัมโป ใช้เวลาว่างสักครู่กับการแสดงความยินดีกับแมวเรือมาถึงกับของขวัญแด่จักรพรรดิผู้ล่วงลับซึ่งได้รับจากมินาโมโตะ โนะ คุวาชิ สีของขนนั้นไม่มีใครเทียบได้ ไม่มีใครสามารถหาคำที่จะอธิบายมันได้ แม้ว่าจะมีคนกล่าวว่ามันทำให้นึกถึงหมึกที่ลึกที่สุด มันมีอากาศ มันคล้ายกับคันโนะ ความยาวของมันคือ 5 ดวงอาทิตย์ และความสูงของมันคือ 6 ดวงอาทิตย์ ฉันติดคันธนูที่คอของมัน แต่ก็อยู่ได้ไม่นาน

เมื่อมันนอน มันจะม้วนตัวเป็นวงกลมเหมือนเหรียญ คุณไม่สามารถมองเห็นเท้าของมันได้ราวกับว่ามันเป็นม้วนแบบวงกลม เมื่อมันยืนขึ้น เสียงร้องของมันแสดงถึงความเหงาอย่างลึกซึ้ง เหมือนกับมังกรดำที่ลอยอยู่เหนือเมฆ

โดยธรรมชาติแล้วชอบที่จะสะกดรอยตามนก มันก้มศีรษะลงและใช้หางของมัน มันสามารถยืดกระตุกสันหลังเพื่อเพิ่มความสูงได้อย่างน้อย 2 ดวงอาทิตย์ สีของมันช่วยให้หายไปในเวลากลางคืน ฉันเชื่อว่ามันเหนือกว่าแมวตัวอื่นๆ ทั้งหมด...”

ข้อความข้างต้นนี้เป็นคำพรรณนาของจักรพรรดิหนุ่มพระนามว่า “อุดะ” ขณะมีพระชนม์ชีพได้ 17 พรรษา บันทึกดังกล่าวเขียนเมื่อวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ. 889 ขณะที่ทรงพำนักอยู่ในนครหลวงเกียวโต อย่างที่เห็นไม่ว่าจะเป็นจักรพรรดิหรือชาวนาก็เลี้ยงแมวในฐานะของสัตว์เลี้ยงและใช้ประโยชน์จากมันเรื่อยมาหลายยุคสมัยในช่วงพันปี ขณะเดียวกันแมวก็ถูกซื้อขายในฐานะของวัตถุล้ำค่าในตลาดญี่ปุ่น และมีการผสมพันธุ์และแพร่กระจายตลอดช่วงศตวรรษที่ 12 และในที่สุดก็กระจายไปทั่วทั้งเกาะญี่ปุ่น (Davisson, 2020) อย่างไรก็ตามร่องรอยของความยำเกรง

และเคารพต่อแมวก็ปรากฏอยู่ตามสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญหลายแห่งในญี่ปุ่นเช่นที่วัดโกโตคุจิ ในเขตเซตะกะยะ กรุงโตเกียว มีการกล่าวอ้างว่าเป็นถิ่นพำนักเดิมของมาเนกิเนโกะ หรือแมวนำโชค และศาลเจ้าที่มีชื่อเสียงเช่น เนียน เนียนจิ ในนครเกียวโต (เมืองหลวงเก่า) ที่มีพระภิกษุแมวตัวจริงพร้อมลูกน้องแมวหลายตัว ความนิยมของคนญี่ปุ่นหลังยุคเมจิยังคงปรากฏให้เห็นทางวัฒนธรรมป๊อปเช่น เฮลโลคิตตี้ คาเฟ่แมว หูแมวอิเล็กทรอนิกส์สำหรับสวมใหญ่ รวมไปถึงการ์ตูนยอดฮิต

4. เรื่องเล่าเกี่ยวกับแมวในสมัยเอโดะตอนปลาย

รูปแบบที่นิยมของบาเกะเนโกะที่นำมาซึ่งโชคลาภให้กับผู้ที่พบเห็น และในสมัยเมจิตอนต้นมักจะมีการปั้นรูปแมวเอาไว้ประดับตามบ้านและร้านค้า และกลายเป็นรูปแบบของ “แมวกวัก” ที่แพร่หลายกันอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน ตำนานเกี่ยวกับบาเกะเนโกะในสมัยเอโดะตอนปลายมีเรื่องเล่าขานในเขตโยชิวาระ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีซ่องโสเภณีอันเลื่องชื่อ อุสุกุโมะ (Usugumo) เป็นโสเภณีอันลือเลื่องในย่านดังกล่าว และมีชื่อเสียงของซ่องมิอุระ โยชิโระซาเอม่อน (Miura Yashirozaemon) นางอุสุกุโมะ เป็นคนที่รักแมวมากและหลงใหลแมวสามสี หรือที่เรียกว่า แมวสีกระดองเต่า เนื่องจากมีสีถึงสามสีตามลำตัว เธอมักจะพาแมวของเธอติดตัวไปด้วยทุกหนแห่งจนมีข่าวลือสะพัดว่าอุสุกุโมะถูกแมวที่นางเลี้ยงไว้เองเข้าสิง

อยู่มาวันหนึ่งในขณะที่อุสุกุโมะ กำลังจะเข้าไปทำกิจธุระในห้องน้ำ แมงของนางก็เริ่มทำตัวเกาะติดมาก มันไม่ยอมละทิ้งเธอ และขย้ำชุดของเธอจนขาดวิ่นและส่งเสียงครวญคราง เจ้าของซ่องมาพบเข้าก็เข้าใจว่าแมวกำลังทำร้ายอุสุกุโมะ เขาจึงชักดาบออกมาอย่างรวดเร็วและฟันเข้าที่หัวของแมว หัวของมันลอยขึ้นเคว้งไปในอากาศกระเด็นเข้าไปในห้องน้ำ หญิงสาวที่เพิ่งสูญเสียแมวที่ตนรักเต็มไปด้วยอารมณ์แห่งความโศกเศร้า ด้วยเหตุนี้เจ้าของซ่องจึงบรรเทาความโศกเศร้าของเธอด้วยการสั่งปั้นรูปปั้นที่คล้ายกับแมวของเธอซึ่งทำขึ้นโดยช่างแกะสลักไม้ที่ดีที่สุด และใช้ไม้ที่ดีที่สุด การแกะสลักนั้นทำอย่างเชี่ยวชาญและเสมือนจริงมากจนเธอรู้สึกยินดีและค้นพบกับความสุขอีกครั้ง รูปลักษณ์ของแมวดังกล่าวจึงมีลักษณะเหมือนกับแมวกวักซึ่งนำมาความสุขมาให้แก่ผู้พบเห็นในขณะเดียวกันผู้ที่ได้พบเห็นแมวแกะสลักไม้ของเธอก็ใคร่อยากได้เป็นเจ้าของเช่นเดียวกัน จึงมีการทำลอกเลียนแบบแมวกวักขึ้นและวางขายในตลาดอาซากุสะ ซึ่งเป็นต้นฉบับที่มาของรูปปั้นมาเนกิเนโกะนั่นเอง (Maneki-neko, 2021)

แมวมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติในญี่ปุ่นมาช้านานแล้ว แม้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับโชคลางบางอย่างจะเชื่อมโยงกับแมวและความโชคร้าย คำสาป รวมถึงไฟประหลาด แต่ในสังคมญี่ปุ่นยุคก่อนสมัยใหม่ก็มีประเพณีที่เคารพนับถือแมวในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และถูกมองว่าเป็นสัตว์ที่ดีมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเกษตรกรรม แมวกินหนูและกินแมลง รวมไปถึงศัตรูพืชชนิดอื่นๆ ที่โจมตีพืชผลและหม่อนไหม จึงถือว่าแมวเป็นสัตว์นำโชค และใช้รูปแมวเป็นเครื่องรางในการกำจัดสิ่งชั่วร้าย

รูปปั้นมาเนกิเนโกะ กลายเป็นสินค้ายอดนิยมในเขตเมืองของญี่ปุ่นในช่วงปลายยุคเอโดะ กล่าวกันว่าแมวที่ยกมือขวาขึ้นจะนำมาซึ่งโชคลาภทางเศรษฐกิจ ในขณะที่แมวที่ยกมือซ้ายจะดึงดูดลูกค้าได้ สีของแมวก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน เมื่อนานมาแล้ว มีการกล่าวกันว่าแมวดำเป็นแมวนำโชคเนื่องจากมีความสามารถสูงในการมองเห็นในสภาวะมืด ดังนั้นจึงใช้มาเนกิเนโกะสีดำเป็นเครื่องรางของขลังเพื่อต่อต้านวิญญาณชั่วร้าย มีความเชื่อกันว่า สีแดงสามารถขับไล่ไข้ทรพิษและโรคหัดได้ ดังนั้นจึงใช้มาเนกิเนโกะสีแดงเป็นเครื่องรางต้านโรคภัยไข้เจ็บ ต้นกำเนิดของ

รูปปั้นเหล่านี้ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านเกี่ยวกับแมวแปลกๆ ที่นำความมั่งคั่งมาสู่ผู้เป็นเจ้านายของมันหรือผู้ที่ช่วยเจ้านายของมันจากภัยพิบัติ

งานเขียนของคุนิโอะ ยานากิตะ เรื่อง "นิทานพื้นบ้านญี่ปุ่น" ต้นฉบับตีพิมพ์ในปี 1942 และรวบรวมเนื้อหาในปี 1947 (Kunio, 1947)เป็นหนังสือที่รวบรวมตำนานพื้นบ้านและเรื่องราวปรัมปราต่างๆ ในญี่ปุ่น นิทานพื้นบ้านที่กล่าวถึงแมวปรากฏอยู่ในเรื่อง "The Monkey and the Cat and the Rat (Saru to neko to nezumi)" กล่าวว่า

"...เมื่อนานมาแล้ว ชายชราคนหนึ่งและหญิงชราคนหนึ่งอาศัยอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งชายชราจะนำผ้าฝ้ายที่หญิงชราทอไปขาย ณ เมืองอีกเมืองหนึ่ง เมื่อขายเสร็จ ชายชราจึงรีบกลับบ้านตามคำสัญญาที่ให้ไว้กับหญิงชรา ขณะที่เขากำลังเดินทางกลับ เขาเห็นนายพรานคนหนึ่งกำลังจะยิงผู้หญิงคนหนึ่ง และลิงที่อยู่บนต้นไม้บนภูเขาที่อยู่ไกลออกไปจับมือเธอไว้และดูเหมือนกำลังภาวนาให้เขาอย่ายิง ชายชราคิดว่ามันไร้สาระที่นายพรานกำลังจะทำ แล้วขึ้นไปพยายามหยุดเขา แต่ปืนพลาดโดยบังเอิญ ทำให้ชายได้รับบาดเจ็บที่ไหล่ เมื่อคิดว่าเขาได้ทำสิ่งที่เลวร้าย นายพรานจึงหนีไป จากนั้นลิงหนุ่มจำนวนมากก็ปรากฏตัวขึ้นจากที่ไหนสักแห่ง และดูแลชายชราอย่างดีที่สุด พวกเขาพาไปที่บ้านของลิงและจัดงานเลี้ยงให้แก่ชายชรา

ชายชรากล่าวว่า หญิงชราของข้าจะกังวลส่วนข้าก็ดีขึ้น กำลังจะกลับ เหล่าลิงก็นำสมบัติออกมาและมอบให้เขาเพื่อแสดงความกตัญญู เหรียญนี้ มันคือสมบัติที่ยิ่งใหญ่มาก คุณวางเอาไว้บนแท่นบูชาแล้วจะร่ำรวย และเป็นอย่างลิงพูดไว้จริงๆ ที่บ้านชายชราถูกภรรยาดุอย่างรุนแรงว่ากลับมาโดยไม่ได้ขายอะไรอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ลิงมอบให้ในไม่ช้า เขาก็รวยในเวลาอันสั้น คนชั่วที่อาศัยอยู่ละแวกนั้นก็ล่วงรู้ และสงสัยว่าเหตุใดคู่สามีภรรยาสูงอายุจึงร่ำรวยผิดปกติ เขาจึงขโมยสมบัติไป เมื่อสองสามีภรรยาล่วงรู้จึงโวยวายถามแล้วเรียกหา ทามะ แมวที่พวกเขาเลี้ยงเอาไว้ คนขโมยสมบัติกล่าวว่า คุณต้องหาลิงที่อยู่ ณ ที่ไกลและนำมาภายในสามวัน หากคุณพบมันจะมีรางวัลใหญ่ให้ แต่ถ้าคุณล้มเหลว มันจะเป็นเช่นนี้ จากนั้นคนขโมยสมบัติก็ดึงกริชออกมา เมื่อได้ยินเช่นนี้ เจ้าแมวก็รีบวิ่งออกไปจับหนู แล้วบอกหนูทั้ง 5 ตัวว่า สมบัติของนายเก่าของฉันหายไป พวกเจ้าต้องไปหามันให้พบในสามวัน ถ้าหาเจอข้าจะปล่อยพวกของเจ้า แต่ถ้าหามันไม่เจอ ข้าจะกินเจ้าให้หมด

หนูคิดว่ามันน่ากลัวที่จะถูกกิน ดังนั้นมันจึงหายไปเป็นเวลาสามวัน จากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่งในละแวกหมู่บ้าน สุดท้ายก็พบสมบัติในลิ้นชักของบ้านคนเลว หนูแทะช่องในลิ้นชักแล้วหยิบเหรียญออกมาและนำไปให้ แมวทามะ ด้วยความปีติยินดี ทามะคาบเหรียญไว้ที่ปากและนำไปมอบให้แก่ชายชรา ชายชราและหญิงชรา ต่างพากันชื่นชมยินดี แมวทามะและหนู และกล่าวคำว่าขอให้เจริญรุ่งเรืองตลอดไป..." (Kunio, 1942, pp. 7-8) ตำนานเรื่องนี้กล่าวถึงแมวในฐานะสัตว์เลี้ยงที่ทำประโยชน์ให้กับมนุษย์ จากเนื้อหาดังกล่าวตีความได้ว่า แมวเมื่อเห็นผู้เป็นเจ้านายตกที่นั่งลำบาก หรือได้รับความทุกข์ มันก็จะพยายามหาทางช่วยผู้เป็นเจ้านายของมันทุกวิถีทางด้วยความซื่อสัตย์

5. แมวในตำนานพื้นบ้านญี่ปุ่นก่อนสมัยเมจิ

บาเกะเนโกะ ปีศาจแมว และ เนโกะมาตะ ผีแมว ล้วนมีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งเราสามารถแยกประเภทของโยไค (ภูติ, ปีศาจ เป็นสิ่งมีชีวิตเหนือธรรมชาติในคติความเชื่อของญี่ปุ่น ดลบันดาลให้ทั้งโชคลาภและลางร้าย มักปรากฏตัวในรูปลักษณ์ของสัตว์ หรือสิงสู่ในร่างมนุษย์) หากเป็น บาเกะเนโกะ จะมีเพียงหางเดียว ในขณะที่เนโกะมาตะจะมีสองหาง ตำนานของบาเกะเนโกะปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านของญี่ปุ่นมาหลายร้อยปีแต่ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ ปีศาจ

แมวแห่งนาเบชิมะ (Nabeshima Bakeneko) ในจังหวัดซะงะ เหตุผลที่แมวถูกมองว่าเป็นโยไคในตำนานพื้นบ้านญี่ปุ่นนั้นเนื่องมาจากมีลักษณะเด่นหลายประการด้วยกัน เช่น ม่านตาของพวกมันเปลี่ยนรูปร่างหรือสีสันไปตามช่วงเวลาของวัน ขนของพวกมันอาจก่อให้เกิดประกายไฟเมื่อถูกลูบไล้ (เนื่องจากมีไฟฟ้าสถิต) บางครั้งมันก็ชอบเลียขน และเดินได้โดยไม่ส่งเสียง ธรรมชาติที่ดุร้ายของมันยังคงอยู่แม้จะแสดงออกซึ่งความอ่อนโยน และเป็นสัตว์ที่ควบคุมได้ยาก (ต่างจากสุนัข) กรงเล็บและฟันที่แหลมคมบวกกับนิสัยชอบเที่ยวกลางคืน มีความเร็วและความคล่องตัว

สัตว์อื่นๆ มากมายที่ปรากฏเป็นโยไคในนิทานเก่าและมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น ความสามารถของจิ้งจอก (คิทสึเนะ) ที่จะแปลงร่างเป็นผู้หญิง และความโหดเหี้ยมของทานุกิที่กินมนุษย์ที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเรื่อง คะชิ คะชิยามะ ในสมัยเอโดะ อย่างไรก็ตามมีเรื่องเล่าและความเชื่อทางไสยศาสตร์มากมายที่เกี่ยวกับแมว เพราะพวกมันอาศัยอยู่กับมนุษย์และยังคงไว้ซึ่งบทบาทสำคัญและความลึกลับอีกมากมาย ความเชื่อพื้นบ้านอย่างหนึ่งเกี่ยวกับบาเกะเนโกะคือ พวกแมวชอบเลียน้ำมันตะเกียง ปรากฏในเนื้อหาของสารานุกรมในสมัยเอโดะ Wakan Sansai Zue ที่ระบุว่า แมวที่เลียน้ำมันนี้จะเป็นลางบอกเหตุของเหตุการณ์ประหลาดที่กำลังจะเกิดขึ้น เหตุผลที่แมวชอบเลียน้ำมันตะเกียงด้วยเหตุเพราะว่า ชาวญี่ปุ่นในยุคเมจิตอนต้นมักนิยมใช้น้ำมันปลาราคาถูกในตะเกียงเช่น น้ำมันปลาซาร์ดีน ที่กล่าวมานี้จึงสามารถอธิบายเหตุผลว่าทำไมแมวมันถึงชอบเลียน้ำมันตะเกียง

นอกจากนี้ในขณะที่อาหารญี่ปุ่นมีพื้นฐานมาจากธัญพืชและผัก และในขณะที่อาหารที่เหลืออยู่ถูกป้อนให้เป็นอาหารของแมวในฐานะสัตว์กินเนื้อ แมวจะขาดโปรตีนและไขมัน ดังนั้นจึงดึงดูดให้เกิดความสนใจมากยิ่งขึ้นด้วยน้ำมันโคมไฟ อย่างไรก็ตามหากมองนัยตาของแมวในเวลากลางคืนประกอบกับแสงไฟที่สาดส่องกระทบใบหน้าสะท้อนผ่านเงาของแมวดูเหมือนจะมีความน่าขนลุกและมีความคล้ายกับปีศาจเลยก็ว่าได้ หนึ่งในปีศาจแมวอันเลื่องชื่อที่ถูกกล่าวถึงในชุดตำนานคือ ปีศาจแมวโคมะ โคมะ เป็นปีศาจที่ปรากฏในตำนานของประเทศญี่ปุ่น เป็นปีศาจแมวผู้ภักดีต่อนายที่ปรากฏตัวในเรื่อง "คดีปีศาจแมวแห่งนาเบชิมะ" เป็นหนึ่งใน 3 ตำนานปีศาจแมวที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงพอๆ กับที่โอกาซากิและอาริมะ มักจะเอามาเล่นเป็นละคร ละครเสภา และภาพยนตร์ ปีศาจแมวมักเป็นกึ่งภูติกึ่งสิ่งมีชีวิต หรือภูติจำแลง แต่โคมะเป็นปีศาจที่ได้รับถ่ายทอดความแค้นมาจากนาย แม้แต่หลังจากถูกปราบได้ก็สามารถทำลายล้างตระกูลนาเบชิมะได้ เมื่อทำได้ 1 รุ่นก็จะมีหางเพิ่มขึ้นมา 1 หาง และก็ดูเหมือนจะทำได้ถึง 7 รุ่น จึงมีรูปสลักแมว 7 หางอยู่ที่สุสานแมวของวัดฮิเตบายาชิ หมู่บ้านชิราอิชิ เมืองคินาชิมะ จังหวัดซะงะ ประเทศญี่ปุ่น

Bakeneko วาดโดย Yosa Buson ใน Buson yokai emaki ศตวรรษที่ 18 (Wikipedia, 2021)

6. ตำนานพื้นบ้านเกี่ยวกับแมว

เช่นเดียวกับเนโกะมะตะ และแมวที่ถูกจัดให้เป็นโยไค มีการกล่าวถึงวิวัฒนาการของแมวที่มีหางแยกออกเป็น 2 หางเมื่อมันเริ่มเติบโต มีความเชื่อเก่าแก่พื้นบ้านทั่วประเทศญี่ปุ่นเกี่ยวกับแมวอายุมากมันอาจกลายเป็นบาเกะเนโกะ มีเรื่องราวของแมวที่กลายเป็นบาเกะเนโกะถูกล่าวขานถึงในจังหวัดอิบะระ ขณะที่มันมีอายุ 12 ปี ในจังหวัดนากาโนะเมื่อมีอายุได้ 13 ปี ในอำเภอคุนิกะมิ จังหวัดโอกินาวา ในยามากาตะ จังหวัดฮิโรชิมา ว่ากันว่าแมวที่ถูกเลี้ยงมาเป็นเวลา 7 ปีจะฆ่าคนที่เลี้ยงมัน นอกจากนี้ยังมีอีกหลายภูมิภาคที่ผู้คนตัดสินใจว่าจะเลี้ยงแมวไว้กี่ปีเนื่องจากเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นที่ ในทางตรงกันข้ามก็มีเรื่องราวที่กล่าวถึงมนุษย์ฆ่าแมวอย่างโหดเหี้ยมและทำให้แมวที่ตายกลายเป็นบาเกะเนโกะ สาปแช่งคนที่ฆ่ามันตาย เรื่องราวของบาเกะเนโกะไม่ได้ข้องเกี่ยวว่าจะต้องเป็นแมวสูงอายุเท่านั้น แต่บางครั้งก็เกี่ยวข้องกับการแก้แค้นมนุษย์ที่ทำโหดร้ายกับมันด้วย

ความสามารถของบาเกะเนโกะมีหลากหลาย โดยเฉพาะความสามารถที่แปลงกายเป็นมนุษย์ได้ มักจะสวมผ้าขนหนูหรือผ้าเช็ดปากไว้บนศีรษะและเต้นรำ (Alan, 2010, p. 193) พูดคำพูดของมนุษย์ สาปแช่งมนุษย์ จัดการกับคนตาย และครอบงำมนุษย์ รวมไปถึงซ่องสุมอยู่ในภูเขาและพาหมาป่าไปโจมตีนักเดินทาง ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่ผิดปกติบนเกาะเอจิ (Aji) ที่อำเภอโอชิกะ จังหวัดมิยากิ และในหมู่เกาะโอกิ จังหวัดชิมะเนะมีเรื่องราวของแมวที่แปลงกายเป็นมนุษย์และต้องการจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมซูโม่ ตำนานที่กล่าวถึงแมวพูดได้อาจจะเกิดจากการตีความแมวว่าเป็นการพูดภาษาที่ผิดมนุษย์ ด้วยเหตุนี้บางคนจะบอกว่าแมวไม่ได้เข้าข่ายว่าจัดอยู่ในประเภทของโยไค ในปี ค.ศ. 1992 มีการตีพิมพ์เนื้อหาในหนังสือพิมพ์โยมิอูริ (Yomiuri) กล่าวว่า มีการโต้แย้งของผู้คนที่คิดว่าพวกเขามักจะได้ยินแมวพูดได้และพยายามฟังเป็นครั้งที่ 2 พวกเขาตระหนักดีว่ามันเป็นเพียงเสียงของแมวเหมียว และมันเป็นแค่เรื่องบังเอิญว่าเสียงของแมวมันมีความคล้ายกับคำพูดของมนุษย์

ในสมัยเอโดะ (ค.ศ. 1603-1867) มีความเชื่อพื้นบ้านว่าแมวที่มีหางยาวเหมือนงู จะมีพลังอำนาจที่สามารถสะกดจิตคนได้ แมวที่มีหางยาวมักจะไม่ชอบและมีธรรมเนียมให้ตัดหางให้กุดหรือสั้นลง สันนิษฐานว่านี่คือเหตุผลว่าทำไมในญี่ปุ่นถึงมีแมวหางสั้นจำนวนมาก การคัดเลือกโดยธรรมชาติจึงนิยมให้แมวมีหางสั้น ความเชื่อพื้นบ้านที่ว่าแมวสามารถทำให้เกิดปรากฏการณ์ประหลาดได้ ไม่จำกัดเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น ตัวอย่างชัด ในเมืองจินหัว มณฑลเจ้อเจียง ในประเทศจีน ว่ากันว่าแมวที่มนุษย์เลี้ยงมาเป็นเวลาสามปีจะเริ่มสะกดจิตมนุษย์ เนื่องจากว่ากันว่าแมวที่มีหางสีขาวนั้นมีความสามารถพิเศษเฉพาะในเรื่องนี้ การละเว้นจากการเลี้ยงดูจึงกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา เนื่องจากว่าความสามารถในการสะกดจิตมนุษย์นั้นมาจากการรับพลังงานทางจิตวิญญาณของดวงจันทร์ และว่ากันว่าเมื่อแมวมองขึ้นไปที่ดวงจันทร์ มันควรจะถูกสังหารให้ตายในทันที ไม่ว่าหางของมันจะถูกตัดหรือไม่ก็ตาม

7. งานเขียนและวรรณคดีเกี่ยวกับแมว

ในวรรณกรรมเรื่อง “ความวุ่นวายของนาเบชิมะ นาเกะเนโกะ” เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึง บาเกะเนโกะในรูปแบบของตำนานพื้นบ้านซึ่งย้อนกลับไปในสมัยเอโดะตอนต้น โดยมีเนื้อหากล่าวถึงนาเบชิมะ มิตซึชิเงะ (Nabeshima Mitsushige) ไดเมียวแห่งแคว้นซะงะ เขาได้นำกองทัพเข้ายึดครองแคว้นของตระกูลริวโซจิ มาตาชิ ชิโร่ เป็นผู้ครองแคว้นและถูกสังหาร ผู้เป็นมารดาของมาตาชิ เล่าเรื่องความโศกเศร้านี้ให้กับแมวฟัง จากนั้นเธอก็ฆ่าตัวตาย แมวได้เลียเลือดของเธอ และกลายเป็นบาเกะเนโกะและเข้าไปในปราสาทและทรมานมิตซึชิเงะทุกค่ำคืนจนกระทั่ง โคโมริ ฮันซาเอม่อน ผู้ติดตามและข้ารับใช้ผู้ซื่อสัตย์ของเขาได้ลงมือสังหารมันและช่วยเหลือตระกูลนาเบชิมะให้หลุดพ้นจากการถูกครอบงำในที่สุด (Harada, 1986)

ตามประวัติศาสตร์ตระกูลริวโซจิซึ่งมีอายุมากกว่าตระกูลนาเบชิมะในฮิเซ็น ภายหลังการเสียชีวิตของริวโซจิ ทาคาโนบุ ผู้ช่วยของเขา นาเบชิมะ นาโอชิเงะ ก็ได้กลายมาเป็นผู้มีอำนาจที่แท้จริง และหลังจากการตายอย่างกะทันหันของ ทาคาฟุสะ หลานของ ทาคาโนบุ พ่อของเขา มาซาอิเอะ ก็ฆ่าตัวตายตาม หลังจากนั้นกลุ่มคนที่เหลือของตระกูลริวโซจิก็เกิดความขัดแย้งภายใน ความปั่นป่วนประกอบกับความไม่สงบของตระกูลริวโซจิได้สร้างผลกระทบเป็นวงกว้างในแคว้นซะงะ ในท้ายที่สุด นาโอชิเงะ ได้แก้ไขปัญหาเพื่อปลอบประโลมดวงวิญญาณของนายตระกูลริวโซจิด้วยการสร้างวัดเท็นยู-จิ (Tenyu-Ji) ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ทาฟุเสะ (Tafuse, Saga) และนับได้ว่าเรื่องราวน่าพิศวงนี้เป็นที่มาของความวุ่นวายและการล้มตายที่เกิดขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นเพราะบาเกะเนโกะที่แสดงออกถึงความเคียดแค้นของตระกูลริวโซจิในร่างของแมวผี นอกจากนี้การสืบทอดอำนาจจากตระกูลริวโซจิที่ถูกถ่ายโอนไปยังตระกูลนาเบชิมะก็ไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหา แต่เนื่องจากการตายของทาคาโนบุ และการเสียชีวิตอย่างกะทันหันของลูกชายของนาเบชิมะ คัทสึชิเงะ (Nabeshima Katsushige) บางคนก็มองว่าเป็นไคเด็น (เรื่องผี) ที่ถูกดัดแปลงและต่อเติมเรื่องราวขึ้นมาเพิ่มเติม (Negishi, 1991)

ตำนานดังกล่าวมานี้ได้กลายมาเป็นเรื่องเล่าแนวสยองขวัญ ยามิ ชิไบ (Yami Shibai) ในช่วงยุคคาเอ (Kaei) ระหว่างปี ค.ศ. 1848-1854 ตรงกับสมัยจักรพรรดิโคเม เรื่องเล่าของแมวผีที่ได้แพร่สะพัดและถูกนำมาแสดงเป็นละครดราม่าในโรงละครคาบูกิที่มีชื่อว่านากามูระ-ซา (Nakamura-Za) ในชื่อการแสดงว่า “ฮานะ ซากาโนะ เนโกะมะ อิชิบูมิ” งานละครนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั่วประเทศ แต่ก็เกิดการเรียกร้องจากแคว้นซะงะให้ยุติการแสดงเนื่องจากเป็นการเสียดสีล้อเลียน อย่างไรก็ตามก็เป็นเพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ ละครเรื่องนี้ก็หวนกลับมาเป็น

ที่นิยมอีกครั้ง และภายหลังจากนั้น เรื่องราวก็ได้ถูกเผยแพร่อย่างกว้างขวางในสังคมญี่ปุ่นแบบการเล่าปากต่อปาก และถูกแต่งเป็นหนังสือบันทึกประวัติศาสตร์ที่มีชื่อว่า “ซะงะ ไคเบียวเด็น (Saga Kaibyoden)” ซึ่งเป็นบันทึกเรื่องราวที่มีรูปแบบการเล่าเรื่องด้วยวาจาแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่น (โคดัน) ในบันทึกบางตอนระบุว่า *“...เนื่องจากภรรยาแม่ม่ายของริวโซจิเล่าถึงความเศร้าโศกของเธอที่มีให้กับแมว มันจึงกลายเป็นบาเกะเนโกะ ฆ่าและกินแม่และภรรยาของโคโมริ ฮันซาเอม่อน จากนั้นมันก็แปลงร่างและปรากฏในร่างของพวกเขา และสาปแช่งครอบครัว...”* สิ่งที่ถูกกล่าวไว้ในบันทึกประวัติศาสตร์ดังกล่าวล้วนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องจริงกับเหตุการณ์ของตระกูลริวโซจิอย่างสิ้นเชิง แต่ก็มีอีกเรื่องราวที่กล่าวถึงแมวที่ถูกทารุณโดยขุนนางศักดินาและมันก็เกิดความแค้นและกลายเป็นแมวผีไปฆ่าและกินนางสนมของขุนนาง และแปลงร่างเป็นนางสนมเข้าไปหลอกหลอนคนในตระกูลขุนนางคนดังกล่าว ในช่วงยุคโชวะ (ค.ศ. 1926-1989) เรื่องซะงะ ไคเบียวเด็น และ ไดดัน ซะงะ ยาชิกิ กลายเป็นที่นิยมมาก มีนักแสดงสาวอย่าง ทาคาโกะ อิริเอะ และสุมิโกะ ซูซูกิ รับบทเป็นบาเกะเนโกะและกลายเป็นที่รู้จักกันในนาม “นักแสดงสาวบาเกะเนโกะ”

Nekomata ใน Hyakkai Zukan ค.ศ. 1737 (Wikipedia, 2021)

8. แมวผี: เนโกะมาตะ

เนโกะมาตะ เป็นแมวโยไคที่ปรากฏเรื่องราวในจีนและญี่ปุ่นมาจากคำบอกเล่าต่อๆ กันมาจากผู้ที่เคยพบเห็นและเคยมีชีวิตอยู่ มีนิทานเล่าถึงนายพรานยิงเนโกะมาตะที่แปลงร่างเป็นแม่ของเขาเมื่อ ค.ศ. 1660 ในประเทศจีนเรื่องราวของเนโกะมาตะเป็นที่กล่าวถึงในสมัยราชวงศ์สุย (Sui Dynasty) ในญี่ปุ่นเรื่องราวของแมวลึกลับปรากฏอยู่ในวรรณคดีครั้งแรกชื่อว่า Meigetsuki ประพันธ์โดยกวีนามว่า ฟูจิวาระ โนะ เทอิกะ (Fujiwara no Teika) ในช่วงสมัย

คะมะกุระตอนต้น (ยุคเท็นปุกุ, Tenpuku) บันทึกเรื่องนี้ตรงกับวันที่ 2 สิงหาคม ค.ศ. 1233 มีการกล่าวถึงเนโกะมาตะว่า ได้ฆ่าและกินคนหลายคนในคืนเดียว เมอิเกะสึคิ ระบุว่า เนโกะมาตะมีนัยตาเหมือนแมวและมีร่างกายที่ใหญ่เหมือนสุนัข ส่วนชุดบทความ ซึเระซึเระกูสะ (Tsurezuregusa) ซึ่งประพันธ์โดยพระภิกษุนามว่า โยชิดะ เคนโก สมัยคะมะกุระตอนปลายราว ค.ศ. 1331 อ้างว่า ในหุบเขาที่เรียกกันว่า เนโกะมาตะ มีคนบอกว่ามันกินมนุษย์ อย่างไรก็ตามหลายคนเกิดความสงสัยว่าเนโกะมาตะเป็นสัตว์ประหลาดแมวจริงหรือไม่ เนื่องจากมีคนบอกว่าเป็นโรคที่เรียกว่า โรคเนโกะมาตะ บางคนก็ตีความว่า เนโกะมาตะเป็นสัตว์ร้ายที่ตรวจจับโรคพิษสุนัขบ้าได้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องบอกเล่าจากปากในคอลเลกชันชื่อว่า โทโนอิกุสะ (Tonoigusa) และ โซโรริ โมะโนะงะตะริ (Sorori Monogatari) ระบุว่า เนโกะมาตะปกปิดตัวมันเองในหลืบหุบเขา และมีเรื่องราวลึกลับที่ระบุว่าพวกมันแปลงร่างเป็นมนุษย์ (Naogusa,1989, pp. 121-124) ความเชื่อพื้นบ้านญี่ปุ่นมีเรื่องราวของภูเขาเนโกะมาตะมากมาย วรรณคดีในเวลาต่อมาชื่อว่า ชินโชมอนจู (Shinchomonju) ระบุว่า เนโกะมาตะที่อาศัยอยู่ในภูเขาที่จังหวัดคิอิมีขนาดใหญ่เท่ากับหมูป่า และในวากัน โนะ ชิโอริ (Wakun no Shiori) ซึ่งถูกเขียนใน ค.ศ. 1775 ระบุว่า เสียงคำรามของพวกมันดังกึกก้องไปทั่วทั้งภูเขาและสามารถมองเห็นร่างอันใหญ่โตของมันที่มีขนาดเท่ากับสิงโตหรือเสือดาว วรรณกรรมเรื่องต่อมา Guiso เขียนใน ค.ศ. 1809 ระบุว่า เนโกะมาตะมีขนาดใหญ่เกือบ 2.8 เมตร ในจังหวัดโทยามะ ไอสุ ที่เนโกะมาตะยามะถูกกล่าวขวัญว่าพื้นที่ดังกล่าวมักจะมีเนโกะมาตะที่ชอบกินมนุษย์ มีถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ที่ภูเขาโนโกะมาตะดาเกะ มีความเชื่อดั้งเดิมในพื้นที่นี้ที่กล่าวว่า มีแมวตัวใหญ่โจมตีมนุษย์ (Tanigawa, 1998, p 146)

โคะคน โชมอนจู (Kokon Chomonju) ชุดรวมเรื่องนิทานและเรื่องเล่าในสมัยคะมะกุระ มีงานเขียนเรื่อง Kankyo Hoin กล่าวถึงแมวแก่ที่ถูกเลี้ยงในบ้านพักบนหน้าผาสูงชันถือสมบัติลึกลับและล้ำค่าคาบดาบไว้ที่ปากและวิ่งหนีไป ผู้คนที่ไล่ตามแมวก็ตามไม่พบและเชื่อกันว่ามันสามารถปลอมตัวและหลบหนีจากการตามหาได้ ขณะที่ซึเระซึเระกูสะที่กล่าวมาข้างต้นยังมีคำอธิบายเกี่ยวกับแมวเลี้ยงที่แก่เฒ่ามีความสามารถในการแปลงกาย กินและลักพาตัวผู้คน นับตั้งแต่สมัยเอโดะเป็นต้นมา เป็นที่เชื่อกันโดยทั่วไปว่าแมวบ้านจะกลายเป็นเนโกะมาตะเมื่อพวกมันมีอายุมากหรือแก่ตัวลง และเนโกะมาตะบนภูเขาก็ถูกตีความไปต่างๆ นานา ว่าเป็นแมวที่หนีไปอาศัยอยู่บนภูเขา นั่นจึงเป็นเหตุผลของความเชื่อพื้นบ้านทั่วไปในญี่ปุ่นว่า ไม่ควรเลี้ยงแมวไว้เป็นเวลานาน (Dykstra, 1992, pp. 469-471)

อันไซ ซุอิฮิทสึ (Ansai zuihitsu) ซึ่งประพันธ์โดย Sadatake Ise (Wright, 1960) ระบุว่า “แมวที่มีอายุหลายปีจะมีสองหางและกลายเป็นโยไคที่เรียกว่า เนโกะมาตะ” อาราอิ ฮาคุเซกิ นักปราชญ์ในสมัยเอโดะกล่าวว่า “แมวแก่กลายเป็น เนโกะมาตะ และทำให้ผู้คนสับสน” ทั้งยังระบุว่าในขณะนั้นเป็นเรื่องปกติที่จะเชื่อว่าแมวกลายเป็นเนโกะมาตะ สอดคล้องกับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น Kawaraban ที่รายงานถึงเรื่องราวประหลาดเหล่านี้ ในหนังสือ Yamato Kaiiki ซึ่งประพันธ์โดยนักเขียนไม่ทราบชื่อใน ค.ศ. 1708 ระบุถึงบ้านผีสิงของซามูไรผู้มั่งคั่ง ซึ่งชาวบ้านได้เห็นปรากฏการณ์ประหลาดประเภทหนึ่ง มีการเคลื่อนที่ของวัตถุสิ่งของทั้งที่ไม่มีคนอยู่ภายในบ้าน (Poltergeist) อยู่มาวันหนึ่งข้ารับใช้ผู้ซื่อสัตย์ของซามูไรบังเอิญไปพบเห็นแมวเลี้ยงของเจ้านายกำลังอุ้มชิกิงามิเข้าปาก เมื่อใช้ธนูศักดิ์สิทธิ์ตีเข้าที่หัวแมวจนตาย ทุกคนเห็นว่าแมวนั้นมีหางสองหาง และเมื่อความตายที่เกิดกับมันสิ้นสุดลง ปรากฏการณ์วัตถุ

เคลื่อนไหวก็ยุติลง เรื่องราวอันน่าขนลุกเกี่ยวกับการเผชิญหน้ากับเนโกะมาตะปรากฏในหนังสือเรื่อง Taihei hyaku Monogatari แต่งโดยยูสุเกะ ในปี ค.ศ. 1723 และวรรณกรรมเรื่อง Roo Chabanashi แต่งโดยมิซากะ ไดยาตะ ในปี ค.ศ.1742 (Daiyata, 2018; Picken, 1992, pp. 114-115, 124)

โดยทั่วไปจะกล่าวว่า มาตะ 又 ของ เนโกะมาตะ หมายถึงการมีหางสองข้างแต่จากมุมมองทางด้านคติชนวิทยา เนโกะมาตะเปลี่ยนสภาพไปตามอายุขัย จึงมีการตั้งสมมติฐานว่า มาตะ แปลว่า ซ้ำอีกทางหนึ่ง เนื่องจากเคยมีการตีความว่ามันเป็นสัตว์ภูเขา จึงมีทฤษฎีว่า มาตะ 爰 หมายถึง ลิง เนื่องจากเนโกะมาตะสามารถปรากฏตัวและไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระท่ามกลางป่าไม้บนภูเขา (Iwao, 2006, pp. 158-159) และยังมีอีกทฤษฎีที่สันนิษฐานว่าคำนี้มาจากวิธีที่แมวแก่แล้วจะลอกหนังออกจากหลังของมันและปล่อยให้ห้อยลงมา ทำให้ดูเหมือนว่าพวกมันมีหางสองข้าง

ในญี่ปุ่นแมวมักจะเกี่ยวข้องกับความตาย เนโกมาตะมีเวทมนต์คาถามนต์ดำที่ร้ายกาจกว่าบาเกะเนโกะส่วนใหญ่ และเมื่อมันปลุกคนตายขึ้น จะควบคุมด้วยการเต้นรำตามพิธีกรรม โบกมือด้วยอุ้งเท้าและหาง โยไคเหล่านี้เกี่ยวข้องกับไฟประหลาดและเหตุการณ์อื่นๆ ที่อธิบายไม่ได้ แมวที่แก่กว่าและถูกทารุณกรรมมากกว่านั้น กล่าวกันว่าเนโกะมาตะจะมีพลังมากยิ่งขึ้น เพื่อแก้แค้นผู้ที่กระทำผิดกับมัน วิญญาณอาฆาตอาจหลอกหลอนมนุษย์ด้วยการปรากฏตัวในรูปกายของญาติหรือผู้เสียชีวิตที่ล่วงลับไปแล้ว แต่นิทานบางเรื่องก็ระบุว่าปีศาจเหล่านี้ เช่น บาเกะเนโกะ มีการสันนิษฐานว่าเป็นมนุษย์ มักจะปรากฏในรูปลักษณ์ของหญิงชรา และประพฤติตัวไม่ดีในที่สาธารณะ และนำความโศกเศร้าและความมุ่งร้ายไปทุกที่ที่พวกมันเดินทางไป จากการพิจารณาลักษณะแปลกประหลาดนี้ เนโกะมาตะจึงถูกมองว่าเป็นปีศาจมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว เนื่องจากความกลัวและความเชื่อพื้นบ้าน เช่น การฟื้นคืนชีพที่งานศพหรือการสาปแช่งเจ็ดชั่วอายุคนเนื่องจากการสังหารแมว จึงเชื่อกันว่าเนโกมาตะจึงถือกำเนิดขึ้นจากการกระทำตามที่กล่าวมานี้ (佐野賢治他, 1980, p. 223) นอกจากนี้ในความเชื่อพื้นบ้านแมวกับคนตายมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะที่เป็นสัตว์กินเนื้อ และที่สำคัญแมวมีความรู้สึกไวในการตรวจจับกลิ่นเหม็นเน่า ดังนั้นจึงเชื่อกันว่าพวกมันมีนิสัยที่ชอบเข้าใกล้ซากศพ ด้วยความเชื่อพื้นบ้านเหล่านี้บางครั้ง คาชา (Kasha) หรือแม้แต่โยไค (Yokai) บางชนิดที่ขโมยซากศพจะถูกมองและพิจารณาว่ามีความคล้ายกับเนโกะมาตะ

Bakemono no e (Illustrations of Supernatural Creatures) หรืออีกชื่อหนึ่งคือ บาเกะโมโนะซูกูชิเอะ เป็นม้วนภาพที่กล่าวถึงเรื่องราวในประเทศญี่ปุ่นสมัยเอโดะที่มีภาพบาเกะโมโนะจำนวน 35 ชนิดจากคติชนญี่ปุ่นซึ่งวาดด้วยมือ ด้วยเม็ดสีที่สดลงบนกระดาษ บาเกะโมโนะแต่ละชนิดมีชื่อที่เขียนด้วยพู่กัน ไม่มีข้อมูลทางบรรณานุกรมและไม่มีลายเซ็นหรือตราของศิลปิน (Bakemono no e, 2021) นับเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่มีภาพของเนโกะมาตะปรากฏอยู่ในม้วนภาพ สันนิษฐานว่าศิลปินวาดขึ้นในปี ค.ศ. 1700 ในสมัยเอโดะ มีการตีพิมพ์หนังสือหลายเล่มที่แสดงภาพประกอบและอธิบายเกี่ยวกับชนิดและประเภทของโยไค โดยมีการพรรณนาถึงเนโกะมาตะอยู่บ่อยครั้ง ใน Hyakkai Zukan ม้วนภาพที่วาดโดยซาวากิ ซูอุชิ (Sawaki Suushi) ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1737 ซึ่งรวมถึงภาพของเนโกะมาตะที่สมมุติว่าปรากฏตัวในร่างของผู้หญิงคนหนึ่งขณะกำลังเล่นชามิเซ็น (Shamisen, เครื่องดนตรีสามสายแบบญี่ปุ่น) และเป็นที่ทราบกันว่า การสร้างชามิเซ็นในสมัยเอโดะมักจะใช้หนังแมว ดังนั้นเนโกะมาตะจึงร้องครวญเพลงเกี่ยวกับพวกของมันขณะที่นักดนตรีกำลังเล่น ในทางตรงกันข้ามภาพถูกตีความว่าเป็นแค่เรื่องน่าขบขัน

สำหรับเสื้อผ้าของเกอิชาก็มักจะมีการสวมใส่เสื้อผ้าที่มีลวดลายของแมว บางครั้งเนโกะมาตะและเกอิชาก็ถือว่ามีความเกี่ยวข้องกันเนื่องจากเกอิชาเคยถูกเรียกว่า แมว (เนโกะ) และนอกจากนี้ยังมีภาพวาด Gazu Hyakki Yagyo เผยแพร่ใน ค.ศ. 1776 เป็นรูปแมวที่มีหัวยื่นออกมาจากม่านโชจิ แมวที่มีผ้าเช็ดหน้าอยู่บนหัวและเท้าหน้าพาดบนเฉลียง และแมวสวมผ้าเช็ดหน้า ยืนตัวตรง แมวที่มีประสบการณ์น้อยจะยืนบนขาหลังได้ยาก ในขณะที่แมวที่มีอายุมากกว่าสามารถทำได้อย่างคล่องแคล่ว

น่าเศร้าที่นิทานพื้นบ้านหลายเรื่องได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของแมวหลายตัวที่เจ้าของเชื่อในตำนานนี้ เนื่องจากเชื่อกันว่ามีเพียงในบ้านเท่านั้นที่กลายเป็นเนโกะมาตะ แมวหลายสายพันธุ์จะถูกทอดทิ้งในความหนาวเย็นหลังจากอายุครบกำหนด ทักษะและพลังพิเศษของแมวปีศาจหรือแมวผี ก็คือความสามารถในการพูดคุยกับคนตาย ไม่เพียงเท่านั้นยังกล่าวกันว่าเนโกะมาตะยังสามารถควบคุมคนตายและใช้การควบคุมนี้สำหรับการทรมานมนุษย์ มันจะทำเช่นนี้เพื่อสร้างความเจ็บปวดทางจิตใจและก่อให้เกิดความทุกข์ยากในหมู่มนุษย์ เคล็ดลับสำคัญก็คือการสร้างนิมิต (ความฝัน) ซึ่งจะมีความเกี่ยวข้องกับคนตายในครอบครัวหรือผู้ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งล่วงลับไปแล้ว ในทางกลับกันมีการกล่าวว่าโดยทั่วไปแล้วพวกมันจะทำเช่นนี้กับคนที่ทำร้ายพวกมันในขณะที่พวกมันยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น พลังของเนโกมาตะไม่ได้เพียงแค่ทำเพื่อกดขี่จิตใจมนุษย์เท่านั้น แต่พวกมันสามารถสร้างความโกลาหลและไฟขนาดใหญ่ได้ เคยมีการกล่าวถึงตำนานแมวที่หางติดไฟแล้ววิ่งรอบเมืองทำให้ไฟลุกโชนเผาเมืองทั้งเมืองจนพินาศเสียหาย กระนั้นเนโกะมาตะก็เป็นสิ่งมีชีวิตในรูปแบบพิเศษที่หาตัวจับได้ยาก การทรมานมนุษย์เพียงเพื่อความสนุกและการเห็นพวกเขาทนทุกข์ไม่ใช่สิ่งที่สิ่งมีชีวิตที่มีมโนธรรมสามารถทำได้ (Nekomata: An Evil Cat in Japanese Folklore, 2021)

9. บทสรุป

สังคมญี่ปุ่นมีความเชื่อพื้นบ้านมาช้านานเมื่อสัตว์หรือสิ่งต่างๆ มีอายุยืนยาวเกินไป สิ่งเหล่านี้แสดงออกถึงพลังวิเศษ มีเรื่องราวเก่าแก่จำนวนมากที่อธิบายว่าความพิเศษเหล่านี้ดังเช่น สุนัขจิ้งจอก ทานูกิ งู อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าแมวจะมีความพิเศษเฉพาะตัวมากมายที่พวกมันสามารถแสดงให้ปรากฏออกมาได้ อาจเป็นเพราะพวกมันไม่ได้อยู่ปะปนกับชาวพื้นเมืองในญี่ปุ่นมาตั้งแต่แรก จึงเป็นเรื่องแปลกใหม่ ในขณะที่สังคมญี่ปุ่นวิวัฒนาการควบคู่ไปกับการพบเห็นสุนัขจิ้งจอกและทานูกิ แมวที่เข้ามาจากภายนอกเกาะญี่ปุ่นมีลักษณะพิเศษที่แสดงไอรัศมี (ออร่า/Aura) ผสมผสานกับธรรมชาติที่ลึกลับของแมว ความสามารถในการยืดตัวในสัดส่วนที่ดูเหมือนไม่เป็นธรรมชาติ วิธีที่พวกมันเดินได้โดยไม่ส่งเสียง และดวงตาที่เปล่งประกายของแมวที่เปลี่ยนรูปร่างในตอนกลางคืน ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติอันสำคัญของสัตว์มหัศจรรย์

การปรากฏตัวของแมวเป็นที่รู้จักกับเรื่องราวเหนือธรรมชาติในญี่ปุ่นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 มีรายงานว่ามีแมวสองหางขนาดใหญ่ที่กินคนและถูกขนานนามว่า เนโกะมาตะ ซึ่งปรากฏตัวในป่าที่ปัจจุบันคือจังหวัดนะระ อดีตที่ตั้งเมืองหลวงโบราณของญี่ปุ่น ภูมิทัศน์ที่ล้อมรอบด้วยภูเขาและป่าไม้ นายพรานผู้ชำนาญทางและพ่อค้าเดินทางเข้าไปในป่าและสัมผัสได้ถึงอันตรายที่ใกล้ตัว ตามรายงานของท้องถิ่นในสมัยนั้น หลายคนเสียชีวิตคาปากของเนโกะมาตะ ที่มีร่างกายใหญ่โตและทรงพลัง พวกมันเหมือนเสือโคร่งสองหางที่ได้รับการเอาใจใส่ของจักรพรรดิอุดะ แต่แท้จริงแล้วเนโกะมาตะอาจจะเป็นเสือ ซึ่งมีการคาดเดากันว่าตำนานเนโกะมาตะอาจจะมาจากเสือที่หนีรอดมาจากประเทศจีน เมื่อสิ้นสุดศตวรรษที่ 12 เรื่องราวของเนโกะมาตะและแมวเหนือธรรมชาติก็ค่อยๆ เงียบหายไปหลายศตวรรษ กระทั่งการมาถึงของสมัยเอโดะได้

ทำให้เรื่องราวของแมวเหนือธรรมชาติกลับมาโลดแล่นอีกครั้ง

ในช่วงยุคทองของเอโดะ แมวเหนือธรรมชาติปรากฏขึ้นพร้อมกับสายพันธุ์ใหม่ บาเกะเนโกะมีความสามารถในการจำแลงกาย เมื่อสังคมญี่ปุ่นมีการพัฒนาทางด้านประชากร ผังเมือง แมวและมนุษย์ก็มีการเติบโตพร้อม ๆ กัน แมวอยู่ทุกพื้นที่ทุกหนแห่งในนครเอโดะ ไม่เพียงเป็นสัตว์เลี้ยงในบ้านสำหรับล่าหนูเท่านั้น แต่ก็ยังมีแมวร่อนเร่และคอยกินเศษอาหารจากซูชิและราเมน สังคมญี่ปุ่นยุคเอโดะยังมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์มนต์ดำ ความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติและภูตผีปีศาจที่ให้โชคลาภ และโชคร้ายยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เรื่อยมาจากคำบอกเล่าและตำนานเก่าแก่ โดยเฉพาะเรื่องแมวที่มีความสามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ บ้านคนญี่ปุ่นยุคเอโดะมักนิยมจุดไฟด้วยตะเกียงน้ำมันปลา มันจึงชอบเลียน้ำมัน และในยามค่ำคืนภายใต้แสงตะเกียงที่ส่องประกาย แสงที่สาดส่องเผยให้เห็นเงาสะท้อนขนาดใหญ่บนผนัง ตามตำนานเล่าว่า แมววิวัฒนาการมาเป็นบาเกะเนโกเหล่านี้ มักจะมีที่มาจากการฆ่าเจ้าของและเข้ามาแทนที่

เรื่องราวของแมวผี หรือแมวปีศาจยังคงถูกนำมาเล่าต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นชุดตำนานที่ถูกปรับเปลี่ยนและดัดแปลงมาหลายยุคสมัยเช่น คะฉะ (Kasha) แมวปีศาจนรกที่กินซากศพ เช่นเดียวกับเนโกะมาตะและบาเกะเนโกะ เหล่านี้เคยเป็นแมวบ้านทั่วไป การกินซากศพ และแรงปรารถนาเคียดแค้นได้ทำให้กลายร่างเป็นปีศาจเพลิง และคาชาก็ถูกนำมากล่าวถึงในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในแง่ของพิธีการเกี่ยวกับศพในญี่ปุ่น แต่แมวบางชนิดก็ถูกตีความว่าเป็นลูกผสมระหว่างมนุษย์ ที่เชื่อกันว่าเป็นคำสาปที่เกิดจากแมวต่อผู้สร้างเครื่องดนตรีโบราณที่ถูกเรียกว่าชามิเซ็น ในช่วงสมัยเอโดะตอนปลายต่อสมัยเมจิตอนต้น ภาพลักษณ์ของแมวเหนือธรรมชาติยังคงถูกนำมาประดิษฐ์ซ้ำในช่วงสมัยดังกล่าว โดยเฉพาะ มาเนกิเนโกะ ซึ่งถูกนำมาใช้ในเชิงพาณิชย์และเรียกว่า แมวนำโชค บางชุดความรู้ก็กล่าวว่า แมวเข้าฝันหญิงชราคนหนึ่งซึ่งเป็นคนยากจนและบอกให้หญิงชราปั้นแมวจากดินเหนียวเพื่อขายในตลาด บางชุดความรู้ก็มาจากเรื่องหญิงโสเภณีแห่งโยชิวาระที่สูญเสียแมวไปและมีการปั้นแมวขึ้นมาปลอบประโลมเธอ กระนั้นเรื่องราวเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นข้อเท็จจริงแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามภาพแทนของแมวผี หรือแมวปีศาจยังได้รับการผลิตซ้ำในเชิงพาณิชย์เรื่อยมาในรูปแบบของสิ่งของ เครื่องประดับตกแต่ง ภาพพิมพ์ หนังสือนิทานพื้นบ้าน เรื่องเล่าได้ถูกตีความและขยายภาพแห่งจินตนาการจนเกิดเป็นกระแสนิยมของสังคมญี่ปุ่นที่แพร่กระจายอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

Alan, R. (2010). Lafcadio Hearn and Cats. *熊本大学教育学部紀要, 人文科学,* 59, 189-198.

Casal, U. A. (1959). The Goblin Fox and Badger and Other Witch Animals of Japan. *Folklore Studies.* 18, 1-93.

Daiyata, M. (2018). *Rououchawa* (Japanese Edition). Ame Shobo.

Davission, Z. (2021, June 09). Japan's Love-Hate Relationship with Cats. https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/japans-love-hate-relationship-with-cats-180975764/

Dykstra, Y. K. (1992). Notable Tales Old and New. *Tachibana Narisue's Kokon Chomonju. Monumenta Nipponica,* 47(4), 469-493.

Eiji, I. (2020). *Wa Neko No Ashiato Tokyo No Neko Densetsu Wo Tadoru.* Midori Shobo.

Fogle, B. (1997). *Encyclopedia of the Cat.* DK Publishing.

Harada, T. (1986). *Nihon denki densetsu daijiten* [日本伝奇伝説大事典]. Kadokawa Shoten.

Isao, T. (1999). *Kuniyoshi-yokai-hyakkei* [国芳妖怪百景]. Kokushokankokai.

Ishige, N. (1993). *Shokutaku-no-bunkashi.* [食卓の文化誌]. Iwanami Shoten.

Iwao, H. (2006). *動物妖怪譚.* Chuokoron-Shinsha.

Japanese Folklore Research Center. (2021, June 09). Bakeneko And Their Tragic Creation. https://researcherposts.tumblr.com/post/189512749638/bake-neko-and-their-tragic-creation

Johansson, C. (2012). *Origin of the Egyptian Domestic Cat.* Uppsala University.

Kunio, Y. (1942). *Japanese Folk Tales* [日本の昔話]. Mikuni Shobo.

Kunio, Y. (1947). *The Japanese Folk Tale.* Indiana University Press.

Murakami, K. (2002). *Yokai-wookaa* [妖怪ウォーカー]. Kadokawa Shoten.

Murakami, K. (2008). *Kai: Neko-no-kai* [怪: 猫の怪]. Kadokawa Shoten.

Naogusa, Y. (1989). 宿直草. In 高田衛 編 (ed.), 江戸怪談集. (pp. 121-124). Iwanami Shoten.

Negishi, Y. (2021 June 09). *化け猫.* http://widetown.cocotte.jp/japan_den/japan_den178.htm#top

Opler, M. E. (1945). Japanese folk belief concerning the cat. *Journal of the Washington Academy of Sciences, 35*(9), 269-275.

Picken, S. D. B. (1994). *Essentials of Shinto an Analytical Guide to Principal Teaching.* Greenwood Press.

Suzuki, T. (1982). *Nihon-zokushin-jiten Dou,shokubutsu-hen* [日本俗信辞典 動・植物編]. Kadokawa Shoten.

Tanigawa, T. (1998). *続 日本の地名.* Iwanami Shoten.

Wikipedia. (2021, June 10). Bakemono no e. https://en.wikipedia.org/wiki/Bakemono_no_e

Wikipedia. (2021, June 09). Japanese Bobtail. https://ja.wikipedia.org/wiki/ジャパニーズボブテイル

Wright, A. F. (1960). The Study of Chinese Civilization. *Journal of the History of Ideas,* (2) 233-255.

佐野賢治他. (1980). 民間信仰辞典桜井徳太郎編 (ed.),Tokyo: Tokyodoshuppan.

松本 舞. (2018). 猫と文学 ― その壱 (ヨーロッパ篇) . 表現技術研究, 13, 1-21

Received:3/12/64
Revised:14/12/64
Accepted:15/12/64